

Stjepko Težak

Filozofski fakultet, Zagreb

NAGLASC I JURJA KRIŽANIĆA I DANAŠNJI NAGLASNI ODNOSI NA PODRUČJU RIBNIKA, OZLJA I DUBOVCA

U ovom se radu uspoređuje naglašivanje u *Gramatici* Jurja Križanića sa sadašnjim naglasnim stanjem u govorima Ribnika, Ozlja i Dubovca. Ta usporedba pokazuje zajedničku, čakavsku osnovicu spomenutih govora i Križanićeve akcentuacije.

Podosta je zanimanja i opiranja izazvala Križanićeva tvrdnja u *Objasnenju* da »Vъ sāmóm jedinom Harvátskom izgóvorě, slíšaetse ješće vláci právilni, i izkónnoj Slověnskoj besédě vlastiti. I to ne vézdě, nego líše mežu Kólpoju i Vólnoju rěkámí, vъ Bihácskom Újézdě«¹. U svojoj *Gramatici* on to zemljopisno još više sužava precizirajući: »lího vъ jednom málom kūtú zemlbi : medžu Kúpoju i Vúnoju rikámí : vo Újéздеh Dubovcá, i Ozljá, i Ríbnika ostrógov« (302–3), odnosno »lího medžu Kúpoju i Vúnoju rikámí : vo ujeздеh Biháa gráda, nájpáče okol Dubovcá, Ozljá, i Ríbnika, ostrógov« (341).

Kritičarima Križanićeve naglasnog sustava mogla bi se uputiti zamjerka kakvu je M. Hraste uputio samom Križaniću napisavši: »Bilo je onda kao i danas čakavskih krajeva koji su imali staru akcentuaciju, pravilniju i bolju od njegove i po tome bližu izvornom ruskom jeziku, samo on to nije znao jer se u to na drugom terenu nije upuštao«² [istaknuo S. T.]. Naime i negativne prosudbe Križanićeve

¹ Juraj Križanić: *Objasnenje vivodno o pismě slověnskom*, Sabrana djela Jurja Križanića, knj. 1, JAZU, Zagreb, 1983, tekst, 56°.

² Mate Hraste: Prinosi poznavanju hrvatskosrpskog jezika J. Križanića, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, knj. 5, Zagreb, 1963, 33–34.

akcentuacije proistječu više iz usporedaba s novoštokavskim naglasnim sustavom nego iz poznavanja kako današnjih tako i nekadašnjih naglasnih odnosa u govornima koje Križanić ističe kao uzor hrvatskoga i slavenskoga naglašivanja.

Da bi se došlo do pouzdanijih rezultata u čitanju i tumačenju Križanićevih naglasaka, trebalo je zaista ispuniti želju A. A. Šahmatova: »Ja bih bio sretan kada bih ovim svojim sadašnjim radom olakšao istraživačima srpsko-hrvatskoga jezika mnogostran i zahvalan zadatak – da prouče sadašnja narječja koja se čuju među rijekama Kupom i Vunom i da ih dovedu u vezu s govorom iz XVII stoljeća.«³

Autori novijih studija o Križanićevu naglasku slijede tu želju i vode računa kako o relevantnim dijakronim naglasnim činjenicama tako i o suvremenom stanju Križanićeva nekoć čakavskoga, danas čakavsko-kajkavskoga zavičaja, što npr. J. Hammu omogućuje zaključak da je Križaniću »spontano bio prisutan samo čakavski akcenat, i zato se ne treba čuditi što je taj akcenat unosio i u *Objasnenje*, i u *Gramatiku*, i u *Politiku*«⁴ i da je »naučno gledano s njegove strane bilo opravdano kada je odlučio da u biti ostane kod onog suprasegmentalnog sistema koji mu je najbliži – u kojem je bio suveren i na koji je reagirao spontano: sve računajući s time, da će Rusi neutraliziranjem intonacija i predakcenatskih dužina, kojih u njihovom jeziku nije bilo, u njegovu sistemu lako moći da nazru i osjete svoj, ruski.«⁵ S Hammovim zaključkom da se već iz Križanićeve »stilizacije može nazreti da mu je na umu bila misao da ad usum lectoris svoj polifonijski sistem zamijeni pozicionim i kvantitativnim i da – ostajući na troakcenatskoj osnovi – sva razlikovanja prenese na bazu kvantiteta i samo jedne (silazne, dugosilazne) intonacije«⁶ nije u nesuglasju ni M. Moguš, koji nakon analize Križanićevih određenja i primjera »visokog, dugog i jednakog vlaka« zaključuje da je Križanićev naglasni sustav »imao naglašenu i nenaglašenu duljinu te naglašenu i nenaglašenu kraćinu«⁷, a »Dugi su vokali bili redovito obilježeni jednim od dva znaka za duljinu, a kratki znakom ili, ako su bili na kraju, odsutnošću znaka.«⁸ Budući da su ti elementi, »ostvareni na starim mjestima sintagme, bili svojstveni akcentuaciji« Križanićeva čakavskog zavičaja i slažu se »s rekonstrukcijom čakavske akcentuacije 17. stoljeća« ne može se prihvatiti mišljenje da se u Križanićevu načinu naglašivanja krije

³ Navedeno prema Josip Hamm, *Prosodijski sistem Križanićeva govora, Život i djelo Jurja Križanića*, Politička misao i Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, 1974, 220.

⁴ J. Hamm, *n. dj.*, 237.

⁵ Isto, 237–238.

⁶ Isto, 238.

⁷ Milan Moguš: *Križanićevi naglasci, Život i djelo Jurja Križanića*, 244.

⁸ Isto.

»štokavska akcentuacija koja je poprimila odlike najprogressivnijih štokavskih govora.«⁹

Belićeva tvrdnja da je u Križanića »štokavski govor starijeg tipa, po osobinama akcentuacije dosta sličan kosovsko-resavskom dijalektu«¹⁰ točna je baš toliko koliko i novije tvrdnje o štokavskim osobinama današnjih čakavskih i čakavsko-kajkavskih zasnovane na onim crtama koje na određenom razvojnem stupnju mogu biti zajedničke govorima međusobno prilično udaljenima. Pri utvrđivanju dijalektne pripadnosti nekoga naglasnog sustava ne smiju se mimoći ni gramatička ni leksička obilježja. Uzeti zajedno, akcentuacija, gramatika i leksik J. Križanića jasno očituju svoju pupčanu vezu s čakavštinom, pomalo već zapljusnutom kajkavskim naplavinama.

Za usporedbu Križanićevih naglasaka s naglascima u današnjim govorima oko Dubovca, Ribnika i Ozlja značajna su tri naglasna pojasa:

1. Zapadni, mogao bi se zvati ribnički, koji se od Jurova, Zaluke i Velike Pake na desnoj obali Kupe proteže preko Ribnika, Lipnika, Netretića, Stativa, Novigrada, Jarčega Polja, Duge Rese, Zvečaja, Bosiljeva i Barilovića do Marlovca na lijevoj obali Korane, Kejića na desnoj obali Mrežnice i Grabrka na lijevoj obali Dobre. Taj pojas karakterizira: dvonaglasni sustav sa silaznom intonacijom i premicanjem kratkosilaznih naglasaka s posljednjih i središnjih slogova (*otac, šenica, nositi, kopati*). U pravilu su i dugosilazni naglasci na nastavcima nestali i zamijenjeni kratkosilaznim naglascima na prethodnom kratkom slogu (G sg *vode*, I sg *vodum, kôpam, ôrem*), odnosno dugosilaznima na prethodnom dugom slogu (G sg *glâve*, I sg *glâvum, sâdim, ljûbav*).

2. Središnji, može se nazvati i dubovački, pojas obuhvaća govore Zado-barja, Jelse, Zagrada (sela pod samim gradom Dubovcem), Švarče, Turnja i Zastinja na desnoj obali Korane. I tu je dvonaglasni sustav sa silaznom intonacijom, ali se kratkosilazni zadržao i na središnjim slogovima (*šenica, dvorišće, koleno, nositi, kopali*), a dugosilazni i na primjerima tipa: *vodê, vodûm, perêm, pečêm, predêm*.

3. Istočni, možemo ga zvati i ozaljski, tronaglasni je pojas s nešto pokraćenim dugouzlaznim naglaskom (*otac, voda, glibina*), s nepomaknutim kratkosilaznim naglaskom (*šenica, dvoriše, koleno, nositi, kopali*), s postojanim dugosilaznim na ultimima (*vodê, vodûm, glavê, glavûm, kopâm, sadûm*, ali *pérem, pečêm, prédêm*). Taj se pojas rasprostire od Kamanja preko Ozlja, Hrašća i Jaškova na desnoj obali Kupe, zatim Vrhovca, Podbrežja, Mahićna, Gradca i Vodostaja na lijevoj obali Ku-

⁹ Isto.

¹⁰ Navedeno prema Asim Peco, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Naučna knjiga, Beograd, 1971, 111.

pe do Donjeg i Gornjeg Mekušja s jedne i s druge strane Kupe. U sredini toga pojasa (Ozalj, Podbrežje, Vrhovac) jako je izražena kajkavska metatonija (*cêstum*, *kûhar*, *krâvlji*, *vîdim*), a na skrajnjem zapadnom dijelu (Kamanje) sporadično se čuje i prednaglasna duljina (*zâstôra*, *nârêdan*, *pokâzâla*, *skûpljâli*). Na skrajnjem pak jugoistoku (Kobilić) sačuvana je oksitoneza na otvorenoj i zatvorenoj ultimi (*otâc – ocâ – ocî*).

Ako se ne uzmu u obzir prekriški govori, čiji su se pripadnici na južne obronke Žumberačke gore naselili istom u 16. stoljeću i osim oksitoneze na zatvorenom slogu sačuvali još i prednaglasne duljine (*otâc – óca*, *vrîdnôst*, *pûtâla*), Kobilić je od Obrha najudaljeniji, a Križanićevu akcentu najbliži.¹¹

U vezi s ovom temom nije zanemarljiva jedna terminološka činjenica. Križanić naglasak naziva vlak ili zavlak te rabi riječi zavlčenje, provlačit i protežut. Današnji govori u tom kraju nemaju za naglasak naziva, ali ljudi zapažaju naglasak i često ga ističu kao razlikovni znak u odnosu na susjedne govore govoreći: *Uni više zatežeju (zatežedu), rastežeju, a mi manje zatežemu*. Pritom zatezanje i ne mora biti zavlčenje, oduljivanje, nego čak obratno: kratki naglasak mjesto dugoga, ili pak naglasak na kojem drugom slogu. Indikativna je ta semantička srodnost Križanićeva naziva s narodnim izrazom. No to je samo rubni prinos tvrdnji o srodnosti Križanićeve i današnje dubovačko-ozaljsko-ribničke prozodije. Mnogo su u tom smislu uvjerljiviji sljedeći odnosi:

1. Križanićev »skori« ili »ostri vlak« (*brât*) odgovara kratkosilaznom naglasku na istome mjestu (*brât*) svih navedenih govora u velikom broju primjera, tj. na prvom ili jedinom slogu:

brezov, *brime*, *čist*, *čitat* (*čitati*), *čuda*, *ćaća*, *debel*, *delo*, *dnîšće* (*dnîše*), *doli*, *doma*, *gáziti* (*gâžit*), *gdi*, *gonim*, *griti* (*grît*), *hiža*, *imam*, *išćem* (*išem*), *jutri*, *južina*, *kamen*, *kokoš*, *léci* (*lěč*), *materin*, *mećem*, *naćve*, *nésti* (*něšt*), *ničiji*, *nikuliko*, *niže*, *obćina*, *osem* (*osam*), *pámetiti*, *pámetim*, *pišće* (*piše*), *pišćeta* (*pišeta*), *pišćenci* (*pišanci*, *pišenci*), *pišice*, *poj*, *pojte*, *prípovist*, *rame*, *rogi*, *rukovet*, *simo* (*sîm*), *star*, *svidar*, *točim*, *veći*, *vénuti* (*věnit*, *věnatî*), *veža*, *žéti* (*žět*), *žanjem*, *žel* (tip *délo* K[rižanić] – *dělo* D[ubovac] O[zalj] R[ibnik]):

2. Križanićev »jednaki vlak« na jednosložnim riječima podudara se s kratkosilaznim naglaskom u današnjim dubovačko-ozaljsko-ribničkim govorima: tip *tù* K – *tû* DOR:

dno, *gol*, *konj*, *koš*, *san*, *sna*, *som*, *vol*, *tla*, *žgem*

¹¹ Vidi Stjepko Težak, Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, knj. 16, Zagreb, 1979, 37–52; zatim Akcenatski odnosi u luku rijeke Kupe i u podžumberačkom kraju, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. VI, Zagreb, 1982, 293–302.

3. Križanićev »visoki vlak« (*jâ*) odgovara dugosilaznom naglasku (*jâ*) u DOR govorima:

– na prvom ili jedinom slogu (tip *mêso* K – *mêso* DOR)

bîsi, blag, blažen, bog, bol, bubanj, cip, civ, ci, drago, drîti (drîti), drivo, dušni, dva, gibljem, gnoj, gnjîl, janjci, jetra, jô (usklik), *kalam, kaže, ki, ka, ko, klup, knjîg* (G pl), *krosna, kud, lip, mast, meso, mîmo, minem, moj, moram, nadra, naj, perje, pî* (usklik), *pîsano, pljuća, pîčji (fîčji), primem, pućem, rasla, ribljî, sâni (sânjke), sidam, spêc* (glag. prilog), *spîm, starcu, sunce, svast, ti, triba, ûho (vûho), vesla, vîći (vîć), uragi, urâtca (urâca), vujcem* (I pl), *zajcem* (D pl), *zajcev* (G pl), *zelje, zganjam, zvirî, žvîh (žvî, G pl)*

– na kojem od središnjih slogova (tip *domâci* K – *domâci* DOR)

ditêtce (ditêce), domáci, gospodârski, izgovârjam, izlâvljam, izneti, korenje, nadojdem, objeti, osebûjnik (osebôjak), oseknem, ozêbel (ozêbal, ozêbâl), pokojnik, potegnem, preâram, pridajam, primîšena, spomenem, veselje, visoki

– na posljednjem slogu (tip *težâk* K – *težâk* DOR)

bîžîm, brodâr, dilîm, dišîm, domom, domov, dopovûm, drugud, dvorîšć (dvorîš G pl), gospodâr, grîšîm, Hervât (Hrvât), kipêc (glag. prilog), *košêv* (G pl), *kovač, mojê* (G sg ž), *novâc* (G pl), *odzdol, odzgor, oglavnik, ovûd, peljam, položim, posidîm, sestâr* (G pl), *šumêc* (glag. prilog), *tatôv* (G pl), *težâk, velîm, zubmî* (I pl)¹²

Križanićevu »skorom« ili »ostrom vlaku« na ultimima govori različito odgovaraju:

a) u Ribniku premicanjem na prethodni slog: *kadî – kâdî, grebém – grêbem* (tip *grebém* K – *grêbem* R)

b) u dubovačkoj okolici kao i u Ribniku, osim u tipu *grebem* gdje je na ultimima dugosilazni (tip *grebém* K – *grebêm* D)

c) u Ozlju premicanjem i dugouzlaznim akcentom (tip *grebém* K – *grêbem* O)

Primjeri za sva četiri sustava:

*berém – bêrem – berêm – bérem (berêm ju)*¹³; *dovljé – dôvlje – dôvlje – dôvle (dovlê je); dicá – đica – đica – dica (dicâ su); dobra – dôbra – dôbra – dôbra (dovrâ je); dospil bi – dôspil bi – dôspil bi – dôspil bi (dospîl bi); gorá – gôra – góra – gorâ (gorâ je); imâl – îmal – înal – imal (imâl je); izul – îzul – izul – izul (izûl je); jezîk – jêzik – jêzik – jêzik; kosmât – kôsmat – kôsmat – kôsmat – kôsmat (kosmât je); mudróst – müdrost – müdrost – múdrost; opsi-*

¹² Na ribničkom području sve je rjede čuti *bîžîm, mojê, peljâm*, prevladava *bîžîm, môle, pëljam*.

¹³ Prvi je primjer Križanićev, drugi ribnički, treći dubovački, četvrti ozaljski (u zagradi istočna ozaljska varijanta), peti, ako se navodi, kobilički.

čeno – opsičeno – opsičeno – opsičeno (opsičenō je); ovakov – ovakov – ovakov – ovakov; prevelik – prevēlik – prevēlik – prevēlik; smijem se – smijem se – smijem se – smijem se; telca – tēlca – tēlca – tēlca (telcā bi); zemlja – zēmlja – zēmlja – zēmlja.

4. Ako »ostrom vlak« prethodi dug slog, onda je u ribničkom i dubovačkom naglasnom sustavu na tom dugom slogu dugosilazni, a u ozaljskomu dugouzlazni naglasak: *králja – králja – králja* (tip *dítē K – díte DR – díte O*).

dítē – díte – díte – díte; drūcé – drūce – drūce – drūce; gíbal – gíbal – gíbal – gíbal; jednāko – jednāko – jednāko – jednāko; kāži – kāži – kāži – kāži; kúpil – kúpil – kúpil – kúpil (kúpil bi); mōrāli – mōrali – mōrali – mōrali (mōrali); pāli – pāli – pāli – pāli (pāli); písat – písat – písat – písati (písati); prūmite – prūmite – prūmite – prūmite (prūmite); vrīme – vrīme – vrīme – vrīme; zāpōr – zāpor – zāpor – zāpor (Kamanje: zāpōr – zāpōri)

5. Križanićev »jednaki vlak« na višesložnim riječima odnosi se prema ovim naglasnim sustavima kao »visoki« kojem prethodi kratki slog (tip *bodēm K – bōdem R – bodēm D – bōdem O*).

bodēm – bōdem – bodēm – bōdem; bogūt – bōgat – bōgat – bōgat (bogūt); grebēn – grēben – grēben – grēben (grebēn, pas. pridjev); konji – kōnji – kōnji – kōnji; nogā – nōga – nōga – nōga (nogā); oblā – ōbla – ōbla – ōbla; pakāl – pākāl – pākāl – pākāl; perēm – pērem – pērem – pērem; rebrō – rēbro – rēbro – rēbro; službā – slūžba – slūžba – slūžba; telē – tēle – tēle – tēle.

6. Križanićevu »skoromu vlak« na srednjim slogovima u ribničkom kraju odgovara kratkosilazni na slogu ispred Križanićeva naglasaka, a na dubovačkomu¹⁴ i ozaljskomu (osim nekih naglasnih tipova) kratkosilazni na istom mjestu kao i u Križanića (tip *čētiri K – četiri R – četiri DO*)

bravína – brāvina – bravína – bravína; četiri – četiri – četiri – četiri; dokončāti – dokōnčat – dokōnčat – dokončāti; dvorišće – dvōrišće – dvōrišće – dvōriše; ganúti – gānit – gānit – gānāti; gasiti – gāsit – gāsit – gasiti; glavica – glāvica – glāvica – glāvica; izúti – izut – izut – izūti; jeziku – jēziku – jēziku – jeziku; kolēno – kōleno – kolēno – kolēno; ležāti – lēžat – lēžat – ležāti; lisica – līsica – līsica – līsica; naselíti – nasēlit – nasēlit – nasečiti; povídali – pōvidali – povídali – povídali; spodōbni – spōdobni – spodōbni – spodōbni; svojimi – svōjimi – svojimi – svojimi; telēta – tēleta – telēta – telēta; učítelj – ūčitelj – učítelj – vučitelj; želizni – žēlezni – žēlezni – želizni

Na istom slogu kao skori Križanića ostaje kratkosilazni naglasak u ovakvim

¹⁴ Osim u infinitivu, gdje se – kao i u ribničkom – kratkosilazni povlači s ultime: *dōnest, lētít.*

primjerima: *dotóknjen* – *dotâknjen*; *donésal* – *donèsal* (na jugu, bliže Korani: *dònesal*); *iznámem* – *iznàmem*; *načini* – *načîni* (imperativ); *nasítiti* – *nasítiti*; *postávit* – *postâvit*; *gospodična* – *gospodična*; *zimolézina* – *zimolèzina*; *žabokréčina* – *žabokrèčina*.

U ozaljskom naglasnom sustavu češća je nego u Križanića kajkavska metatona: *bogátstvo* – *bogâctvo*; *biliji* – *beliji*; *govédina* – *govédina*; *izújem* – *izûjem*; *nevólja* – *nevólja*; *opála* – *opála*; *žabokréčina* – *žabokrèčina*. U drugim pak naglasnim tipovima mjesto kratkosilaznoga u O jest dugouzlazni naglasak: *dobróta* – *dobróta*; *jetérva* – *jetrva*; *konóplji* – *konóplje*; *obilan* – *obilan*; *planína* – *planína*.

7. Križanićev »dolgi vlak« odgovara današnjem ribničkom i dubovačkom dugosilaznom naglasaku, a ozaljskom dugouzlaznom i dugosilaznom (tip *cūcki*, *sūdnji* K – *cūcki*, *sūdnji* DR – *cūcki*, *sūdnji* O).

blizîna – *blizîna* – *blizîna* – *blizîna*; *cūce* – *cūce* – *cūce* – *cūce*; *cîna* – *cêna* – *cêna* – *cîna*; *číslo* – *číslo* – *číslo* – *číslo*; *čuvāra* – *čuvāra* – *čuvāra* – *čuvāra*; *družinče* – *družinče* – *družinče* – *družinče*; *glāva* – *glāva* – *glāva* – *glāva*; *gnjijem* – *gnjijem* – *gnjijem* – *gnjijem*; *jārak* – *jārak* – *jārak* – *jārak*; *kāzat* – *kāzat* – *kāzat* – *kāzati*; *kovāci* – *kovāci* – *kovāci* – *kovāci*; *krādem* – *krādem* – *krādem* – *krādem*; *krîlo* – *krîlo* – *krîlo* – *krîlo*; *lice* – *lice* – *lice* – *lice*; *ljūbav* – *ljūbav* – *ljūbav* – *ljūbav*; *obadvōje* – *obadvōje* – *obadvōje* – *obadvōje*; *okrūgal* – *okrūgal* – *okrūgal* – *okrūgal*; *rāzbor* – *rāzbor* – *rāzbor*; *strīčev* – *strīčev* – *strīčev* – *strīčev*; *sūdca* – *sūca* – *sūca* – *sūca*; *svēta* – *svēta* – *svēta* – *svēta*; *vličem* – *vličem* – *vličem* – *vličem*.

8. Ima, dakako, i nepodudarnosti između Križanićevih i DOR naglasaka. One se mogu pripisati normalnim naglasnim mijenama tijekom stoljećā, Križanićevu prihvaćanju ruskih naglasaka, različitim prepisivačkim i tiskarskim lapsusima – pa i Križanićevoj nedosljednosti. Navodim samo dva zapažanja:

Dugosilazni naglasak (visoki) u primjerima *bérz*, *čérn*, *kórv*, *skórb*, *térnje*, *tvérd* u Križanića nasuprot kratkosilaznom *břz*, *čřn*, *křv*, *skřb*, *třnje*, *třd* u Ribniku i Ozlju svjedoči o mijenama koje su se dogodile nakon Križanića: dugosilazni naglasak na slogotvornom *ṛ* u tim je govorima dosljedno zamijenjen kratkosilaznim.¹⁵

Križanićevo naglašavanje *zemljî*, *sramoty* u G sg nasuprot ozaljskom *zemljê*, *sramotê* i ribničkom *zěmlje*, *sřamote* utjecaj je ruske akcentuacije, jer je i hrvatski genitivni nastavak Križanić žrtvovao starijemu i ruskomu (*-î*, *-y*).

¹⁵ Vidi Stjepko Težak, Ozaljski govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 5, JAZU, Zagreb, 1981, 230.

Iz svega navedenoga nije teško zaključiti da je podrijetlo Križanićeva i današnjega naglašivanja oko Dubovca, Ozlja i Ribnika zajedničko, čakavsko, proizašlo iz starijega stanja u kojem se nalazio ovaj naglasni inventar:

1. stari akut (*sūša, mlātim*), koji je već u Križanićevo vrijeme na dijelu DOR zamijenjen dugosilaznim naglaskom;

2. dugosilazni naglasak (*stōg, prāvda, sidīm, preživam*), koji je i u Križanića i u svim spomenutim okokupskim govorima najpostojaniji, a njegova pojava u riječima *ūho, dōbri* (određeni pridjev), *krāvji, vēsla* svjedoči o znatnom kajkavskom utjecaju;

3. kratkosilazni naglasak (*sīt, šilo, želīzo, otāc, ocā*), koji je u Križanićevo doba počeo napuštati tek ultimū, a u govorima DOR doživio je različitu sudbinu na srednjim i posljednjim slogovima, i to u skladu s kretanjima toga naglaska u drugim čakavskim govorima;

4. prednaglasna duljina, koju u Križanića, iz razloga što su ih protumačili Hamm i Moguš, nije lako odvajati od dugosilaznog naglaska.

Križanićev naglasak najbliži je akcentuaciji istočnoga ozaljskoga pojasa, osobito govorima Husja i Kobilica, a najmanje je podudaran sa zapadnim ribničkim naglasnim sustavom, čija bi se progresivnost mogla dovesti u vezu sa štokavskim utjecajima s juga (Kordun, Lika), iako nije lako objasniti zašto se ta progresija nije dogodila ni dubovačkom ni ozaljskom pojasu kada su i oni dijelom uklinjeni u štokavštinu (Gornje Mekuše nasuprot Popović Brdu, donedavno miješani čakavsko-kajkavsko-štokavski Cerovac Vukmanički nasuprot Tušiloviću).

I postojanost pučanstva na ovom tlu od Križanićeve do naše dobe upućuje na zaključak da je današnje naglasno stanje plod normalnog razvoja, a ne nekih izvanjezičnih poremećaja. Naime, ako nema masovnih seoba, razvojna crta naglasnih sustava ne teče skokovito, nije isprekidana naglim i sveobuhvatnim preskocima, nego teče sporo, mijenjajući se postupnim, djelomičnim i prostorno ograničenim pomacima pa gotovo na svakoj točki te crte ima manje ili više dvojnosti i trojnosti, kolebanja, te je katkad poteško sa sigurnošću utvrditi usustavljenost nekih inovacija (npr. u navedenim dvonaglasnim pojasi toliko je prodora dugouzlaznog naglaska da nam danas valja preslušati mnogo izvornih govornika ako želimo sigurno ustanoviti nije li dvonaglasni sustav već zamijenjen tronaglasnim).

Glede doseljavanja u Križanićev rodni kraj, treba reći da tu nije bilo znatnijih izmjena pučanstva, kako se vidi po prezimenima u urbarima i arhivskoj građi od polovice 17. stoljeća na ovamo.¹⁶ Bitno je izmijenjeno stanovništvo ozaljskoga sela s desne i lijeve strane Kupe (današnji Ozalj i Požun), ali se i ono formiralo uglav-

¹⁶ Radoslav Lopašić, *Hrvatski urbari I, Urbar grada Ozlja 1642*, Zagreb, 1894; Arhiv grada Ozlja.

nom od žitelja okolnih sela. A da ih je dio i donio sa sobom koji drugi govor, postupice bi bio zamijenjen govorom brojnijih starinaca. Još je manje mogao biti u tom pogledu utjecajan govor Vukmanića i Knez Gorice na krajnjem jugu trona-glasnog područja. Donijevši iz Gorskoga kotara, oko 1700. godine,¹⁷ čakavsko morfološko *n* (*son, čuvan, razumin, s njin, s ovin*) i neke druge osobitosti goranskih govora, ti su doseljenici sačuvali dosta svojih govornih vlastitosti, ali svoje govorne osobine nisu mogli nametnuti svojim susjedima, ni štokavcima ni pokajkavljenim čakavcima, od kojih su sami dosta toga prihvatili.¹⁸

Može se dakle pouzdano pretpostaviti da je pučanstvo područja DOR baštinilo jezik o kojem Križanić govori kad navodi okolicu Dubovca, Ozlja i Ribnika.¹⁹ Taj se jezik od njegove dobe razvijao na tim područjima unekoliko različito, ali upravo usporedba današnjega stanja s Križanićevim naglascima (naravno, i s oblicima) otkriva zajedničko podrijetlo. U skladu sa svim što je rečeno o naglasnim mijenama možemo pretpostaviti da je u okružju DOR već tada bilo procesa koji su u relativno jedinstven naglasni sustav unosili razlike koje mogu zbunjivati onoga tko želi odrediti taj sustav. Nije li već tada na tronaglasnom pojasu (Ozalj, Kamanje, Hrašće) dolazilo do dvojnosti ili čak trojnosti tipa *glāvā > glāvā > gláva*? Nije li već u isto vrijeme u drugom pojasu (Ribnik, Dubovac) dolazilo do ovakvih pomaka: *glāvā > glāvā > gláva*? Nije li i zato Križanić, kome je uho bilo naviknuto na silaznu intonaciju, odlučio označiti samo pozicijska i kvantitativna obilježja naglasaka?

Usporedba današnjih dubovačko-ozaljsko-ribničkih naglasnih odnosa s Križanićevom akcentuacijom pokazuje da je moguće:

- potvrditi teze koje su o Križanićevim naglascima iznijeli Josip Hamm i Milan Moguš,
- otkriti zajedničku čakavsku podlogu Križanićevih naglasaka i naglasaka na području DOR,
- rekonstruirati razvojni put današnjih naglasnih sustava u okolini Dubovca, Ozlja i Ribnika.

¹⁷ Radoslav Lopašić, *Oko Kupe i Korane*, Zagreb, 1895, 290.

¹⁸ O govoru Vukmanića i Knez Gorice: Stjepko Težak, O rezultatima istraživanja u okolini Karlovca, *Ljetopis JAZU*, knj. 62, Zagreb, 1957, 412–424.

¹⁹ O tom: Stjepko Težak, Hrvatske riječi u Križanićevim tekstovima i današnji ribnički govor, u zborniku radova *Križanićev doprinos slavenskoj filologiji*, Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića (1683–1983), JAZU, Zagreb, 1990, 193–207.

Die Betonung bei Juraj Križanić und die gegenwärtige
Akzentsituation auf dem Gebiet von Ribnik,
Ozalj und Dubovac

Zusammenfassung

In diesem Aufsatz vergleicht man die Betonung in der *Grammatik* von Juraj Križanić mit der gegenwärtigen Akzentsituation in der Idiomie von Ribnik, Ozalj und Dubovac. Diese Vergleichung zeigt die gemeinsame, čakavische Grundlage der erwähnten Idiomie und der Akzentuation von J. Križanić.